

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

tion till kommande forskning, dels upplevs som otillfredsställande ur metodisk synpunkt.

Den är i varje fall ett betydande tillskott till vår 1600- och 1700-talsforskning, ökar kännedomen om centrala kvinnliga författare och kan ge stoff till modernisering av undervisningen i de båda århundradenas litteratur.

Karin Westman Berg

Leif Landen: *Gudmund Jöran Adlerbeth. En biografisk och litteraturhistorisk studie med tonvikt på Poetiska Arbeten 1803.* (Akad. avh. Lund.) CWK Gleerup Bokförlag. Lund 1973.

Med Leif Landens avhandling (gamla ordningen) har vi fått den första grundliga presentationen av Adlerbeths lyriska produktion, en insiktsfull behandling av hans översättningsverksamhet och dessutom en värdefull biografi över författaren. Adlerbeths bidrag som dramatiker, som reseskildrare och som politisk kommentator berörs endast flyktigt. Man hoppas att Leif Landen ska samla allt sitt vetande om Adlerbeth till en monografi som belyser skaldens hela insats.

Avhandlingen ger respekt för den kunnighet och den säkerhet med vilken Landen rör sig i det slutande 1700-talets litteratur, då tankar och stilar står bredvid varandra, bryter sig mot varandra och glider in i varandra. Den som utnyttjar personregistret och innehållsförteckningens underrubriker ska finna att snart sagt ingen av det upplysta århundradets diskussioner blivit försummad. I sin synpunktrikedom är boken en gruva men det måste erkännas att den ibland kan vara svårbruten: de mest intressanta iakttagelser kan döljas i en fotnot.

Mot stilens klarhet skulle klassicisten Adlerbeth inte ha haft något att invända.

Inför den kritik som i det följande ska riktas mot avhandlingen är det angeläget att framhålla att den i hög grad bygger på det material Landen själv försett oss med. Det är inte fråga om att visa att han borde ha tagit upp också andra problem till behandling utan om att visa att han av försiktighet stannat upp för tidigt i sina resonemang. De iakttagelser han gjort tillåter fler och mer preciserade slutsatser än de han dragit.

Försiktigheten präglar hela uppläggningsen av verket.

I ett inledande biografiskt kapitel läser man: »Kontrasten mellan Gustaf III:s frigjorda hov och Adlerbeths ursprungsmiljö måste emellertid ha varit stark. Poetens moralistiska begrepp om anständighet, seder och gott uppförande dikterades säkerligen av de normer han insupit i barndoms-hemmet.» — »Till skillnad från så många andra 1700-talsdiktare frigjorde sig Adlerbeth aldrig

från sin tidiga ungdoms moraliska och religiösa föreställningar.» Detta påstående — än så länge är det ju bara ett påstående — öppnar möjligheten för en intressant undersökning: i Adlerbeths fall skulle vi kunna studera hur en intelligent man ur kulturkonserverig omgivning reagerade på de stora frågor hans upplysta samtid debatterade. Vi skulle se något av upplysningstankarnas genomslagskraft. Tyvärr har Landen inte i fortsättningen följt den linjen, som kunde ha gett avhandlingen en stadga som den saknar. I stället kommer han flera gånger att ifrågasätta den — förmodligen riktiga — bedömning han här gjort.

Något klart formulerat mål för undersökningen ställs inte upp. Man finner ingenting av tes som ska prövas och boken slutar ganska abrupt utan någon sammanfattning av det man kommit fram till. En antydning till presentation av ett syfte med avhandlingen finner man i inledningskapitlet: dels finns i Adlerbeths dikter »lyriska förtjänster» som är värda att studeras, dels är han genom sin diktning en av tidens tongivande litterära gestalter. Målet tycks vara, fast det inte utsågs, att visa hur Adlerbeths diktning förhåller sig till bl. a. samtidens.

Avhandlingen är planerad som en »tematisk undersökning» (s. 45). »Tema» kan vara en vag term och innehållsförteckningen visar en oklarhet som får besvärliga konsekvenser. Kapitelrubrikerna är inte kongruenta: Stoicism, Förgängelse-temat, Metafysik, religion och vetenskap, Det sociala temat, Naturskildring, Nordiskt och klassiskt. »Naturskildring» är givetvis inte ett tema. Under Nordiskt och klassiskt tar Landen inte upp något tema utan diskuterar framförallt Adlerbeths översättningsteknik. Frågor på helt olika plan blandas: Förgängelse-temat kan, ex. då det gäller frågan om »ärans intighet», delvis föras in under frågan om Adlerbeths stoicism; Stoicismen kunde underordnas Religion och metafysik; under Det sociala temat tas bl. a. upp frågor som kunde planeras under Religion. Oklarheten sträcker sig till underrubrikerna men är där mindre allvarlig; ett detaljproblem som »klassiska allusioner» samordnas med verkligt centrala och sammanfattande rubriker som »religiös utveckling».

Den stora nackdelen med en uppläggningsen av denna art är att den inte ger någon överblick över Adlerbeths insats. Den tematiska genomgången ger intressanta synpunkter på Adlerbeths relation till stoicismen, på hans tankar om förgängelsen, hans naturvetenskapliga idéer, hans uppfattning av lyx och bondeliv etc. Men tidens centrala frågor var av högre dignitet: hur skulle den upplyste förhålla sig till religionen, till känslans krav mot förnuftet, till vetenskapens pretentioner att lösa livets problem, till de politiska och sociala frågorna. Något försök att sammanfattande analysera

Adlerbeths hållning i sådana frågor ger inte Landens avhandling. Möjligheten att göra sådana samlade bedömningar med utgångspunkt i det material han presenterar ska belysas i det följande.

Först måste emellertid några metodiska problem beröras.

I vad mån ska vi anta att Adlerbeths dikter – Landens främsta källa – uttrycker skaldens egna tankar och känslor och i vad mån präglas de av publiceringssituationen, av syftet och av genren?

Att publiceringssituation och syfte kan ha haft betydelse för dikternas utformning antyder Landen i samband med gravdikten över arvprinsen av Baden: uppdraget kom uppifrån och dikten sågs som ett uttryck för det officiella Sveriges sorg. Dikten vid Creutz' död har »förmodligen» också tillkommit efter framställning från högre ort, men, skriver Landen, Adlerbeth har »uppenbart känt sig mera inspirerad». Det kan vara sant, fast exemplet på hur Adlerbeth gått »utanför den vanliga konventionella panegyriken» kunde ha varit mera övertygande (s. 105 f.). En diskussion om vad syftet med dikterna spelat för roll hade varit på sin plats också i andra sammanhang. Måste man inte tänka sig att dikterna till Utile Dulcis Vitterhetsnöjen 1772, som ju för Adlerbeth innebar möjligheten till ett genombrott, för att göra intryck måste anpassas till vad mottagaren väntade sig? Dikten *Handeln* skickades som tävlingsdikt till Kungliga Vetenskaps- och vitterhets-samhället i Göteborg – måste vi inte värdera Adlerbeths hållning till handeln och näringarnas förträfflighet med hänsyn till detta?

Inte heller genreproblemet får en helt tillfredsställande belysning. Det påpekas att gravdikterna visar »stelnade drag som inte mycket varieras hos de enskilda poeterna» (s. 104). Men de poetiska konventionerna har naturligtvis haft betydelse också i andra genrer som Adlerbeth tagit i anspråk. Några frågor som kunde ha ställts: Varför har Adlerbeth avhållit sig från att skriva satirer – den oppositionelles vapen? Förde inte valet av genren skaldebrev med sig anslutning till vissa konventioner, kanske i horatiansk riktning? Måste inte den utveckling i Adlerbeths syn på äran, som Landen tycker sig kunna iakttä (s. 101) ses i samband med genren? I 1780-talsdikterna *Cato* och *Germanicus* prisas hjältens oförgängliga ära – 90-talsdikten *Grafskrift öfver en Bonde* som går emot ärekulten skulle enligt Landen visa påverkan av det allmänna tidsläget och skaldens egen situation. Men också i den tidigare *Förgängligheten* (1770-talet) predikar Adlerbeths ärans intighet: »Hvar ären I? Er ståt, Er rikedom, Er ära, / Så firad, så berömd, i gny af segrars sång?» Frågan är komplicerad, eftersom man måste ta hänsyn till vad som driver poeten att skriva i en viss genre. Men innan man antyder en utveckling hos

diktaren måste man konstatera att det föll sig naturligt att prisa hjältens ära i dikter av *Catos* och *Germanicus* typ, mindre i dikter som *Förgängligheten* och *Grafskrift öfver en Bonde*.

En allvarligare metodisk fråga gäller komparationen – allvarligare eftersom den rör ett grepp som präglar hela avhandlingen.

Leif Landen har utnyttjat en imponerande beläsenhet till att med utgångspunkt från Adlerbeths dikter dra paralleller till andra diktare och tänkare i snart sagt hela världslitteraturen. Så ger ett *Tassocitat* anledning att nämna Ovidius, Lucanus, Julianus, Wood, Björnsthål, Petrarca, Plinius, Caylus, Young, Hughes och Leopold (s. 90).

En avsikt med sådana komparationer kan ha varit att visa från vilket håll Adlerbeth blivit influerad. Ofta har Landen avstått från att försöka skilja mellan idéer och motiv som tydligt inspirerats av en bestämd tänkare eller tradition och sådana som var ett tidens allmångods. Ibland väljer han vägen att antyda influens på ett nästan försåtligt sätt. Man läser att *Grafskriften* framställer bondens liv som okänt och stilla – en dikt av Pope »har tolkat liknade känslor» – »den bör inte ha varit obeakt för Adlerbeth» (s. 210 f.).

Helt ställda är vi dock inte då det gäller att komma tillrätta med problemet att samma idé eller motiv kan komma från helt olika system eller tankekreter. Landens något trevande försök att placera in den motsättning mellan stad och landsbygd, mellan lyx och enkelhet, som Adlerbeth skildrar, i en rousseauansk tradition (s. 198, 213 ff.) kunde ha fått mer precision om han uppmärksammat de resultat som Sverker Göransson redovisat i sin avhandling *Världsföraktaren*. Med mer exakta komparationsmetoder visar Göransson att i huvudsak samma delmotiv och synpunkter på bondens situation återfinns i en Dalindikt från 1730-talet och i Gyllenborgs *Satire öfver världsföraktaren*. Med samma metod kan man lätt finna att dessa synpunkter återkommer i Adlerbeths andra skaldebrev och i *Grafskrift öfver en Bonde*. En mer systematisk undersökning av Göranssons typ skulle ha kunnat nyansera framställningen och klarare bestämma det rousseauanska inflytandet.

Det måste emellertid understrykas att komparationerna i Landens avhandling oftast inte tycks avse att visa på möjliga direkta influenser: komparationen ska istället visa på olika möjligheter att behandla ett tema eller motiv och på så sätt visa var Adlerbeth står. Metoden är sund men linjen följs inte konsekvent. Landen drar inte gärna några slutsatser av komparationerna utan ställer utan kommentarer Adlerbeths formulering vid sidan av många andra liknande. Ett exempel bland många: från en rad i dikten *Det onda samvetet om hur den lastbare straffas* – »bistra vil diur knota; / Än berg med fall och krossning hota» –

associeras till Lidner, Ristell, Plutarchos, Aischylos, Diderot, Milton, Kellgren och Leopold (s. 67 f.). Sådana jämförande svep borde följas upp med ett försök att helhetsbedöma Adlerbeth: finns någon linje i hans diktning, följer han oftare en typ av diktare än en annan, en skola eller riktning än en annan? Det hade varit naturligt att genomgående jämföra Adlerbeths hållning med kollegerna Kellgrens, Leopolds och Rosensteins. Man kunde för att få en bakgrund undersöka hur nära eller långt ifrån Adlerbeth står den radikala upplysningens grundtankar. Undersökningen borde ha något slags referenspunkt.

Några frågor som med en sådan metod kunnat bli klarare belysta ska antydvas i det följande.

Frågan om hur man skulle se på förnuftet och på vetenskapens möjligheter att lösa livets problem är ju en av de viktigaste i 1700-talets debatt. Den har ingalunda försumrats av Landen men framställningen skulle ha vunnit på om han sammanställt de fall då Adlerbeth berör problemet. Adlerbeths hållning i denna fråga – liksom i flera andra – framträder som mer motsägelsefull än den förmodligen är. I ett tveksamt resonemang gör Landen gällande att Adlerbeths återkommande polemik mot dem som med förnuftets hjälp ville förklara tillvarons innersta hemligheter skulle vara besläktad med eller rent av beroende av encyklopedisternas, Humes och Kants »förnuftsbetonade empirism» (s. 154). Att Adlerbeth nått fram till sin ståndpunkt på en helt annan väg har Landen inte observerat: för Adlerbeth står inte de kunskapsteoretiska problemen i centrum utan hans utgångspunkt är religiös. Han oroas av och avvisar därför naturvetenskapens och förnuftets attacker mot religionen. Så i dikten Okunnigheten: vetenskapsmannen får »räkna, väga, mäta» men hans lystnad att förstå »tingens dolda grund» är ur religiös synpunkt otillständig – »All högre forsknings rön är af ett irradt vett».

Säkerligen riktigare har Landen bedömt Adlerbeths inställning till förnuftet i annat sammanhang, då han avstår från missvisande paralleller med Diderot, ateisten Fredrik den store och Hume (s. 144 f.) och erinrar om det antiintellektualistiska stråket i 1700-talstänkandet. Rousseaus förnuftskritik blir, påpekar Landen, ett led i hans kamp mot encyklopedisterna: detta är just Adlerbeths position, »han förnekar vetenskapen delvis därför att den berövar människan religionens lyckomöjligheter» (s. 161). Tyvärr fortsätter Landen: vad Adlerbeth angriper är »främst den utstofferade, fäfångt ytliga lärdomen», han har ungefär samma inställning som Pope till »det lärda och högmodiga pedanteriet». Detta är en olycklig kommentar. Vad Adlerbeth angriper i Okunnigheten och i skaldebrevens är all vetenskap som ger sig in på religionens domän.

I Predikaren skriver Leopold: »Det är ej Sanningen, min son, som jorden härjar.» Adlerbeth visar i första skaldebrevet en helt annan inställning: »Det är villfarelse mer än okunnighet, / Som störtat i förderf en lårad mensklighet.»

Om Landen gjort Adlerbeths programmatiska kritik mot förnuftsdyrkan helt klar för sig skulle han kanske ha uppfattat Grafskrift öfver en Bonde något annorlunda. Han ser i slutstrofernas »filosof» författarjaget och menar att vi får bevitna »en självuppgörelse: bakom ligger känslan av att ha spiltt sina krafter på någonting som inte håller måttet» (s. 96, 100). Detta kan vara riktigt. Men det centrala är troligen angreppet på vetenskapen: man kan som filosofen »klyva strålen» men fred får man inte den vägen. Det är inte bara en självuppgörelse, det är än mer en uppgörelse med den radikala upplysningen och bakom ligger Adlerbeths oro för upplysningstankarnas konsekvenser för tron.

Eftersom det moraliserande är så framträdande i Adlerbeths dikter kunde det ha varit frestande att göra en samlande bedömning av hans hållning i moraliska frågor. Någon sådan finner man inte i avhandlingen, men Landen har inskäppt stoicismens stora betydelse: »Det stoiska inslaget präglar redan Adlerbeths tidiga filosofiska dikter men också hela hans personliga och poetiska hållning» – »de stoicistiska inslagen i hans dikt hör till de djupast upplevda» (s. 79 f.). Stoicism kan emellertid vara av många slag. Bland stoiskt influerade nämner Landen så olika gestalter som Pope och Young, Fredrik den store och Thorild (s. 60), och man kunde önska att han satt som ett mål att sammanfattande visa av vilken art Adlerbeths stoicism var och vad i hans tankar som kan ses som exklusivt stoiskt. Landen har själv riktigt påpekat att Adlerbeth delade de stoiska idealen med hela sin samtid men visar ändå en benägenhet att hänföra sådant till direkt influens från stoiska tänkare som väl lät sig förena med den kristna tradition Adlerbeth vuxit upp i.

»Tanken att alla är bröder och att alla i naturen äger ett gemensamt ursprung är stoisk» (s. 73). I sammanhanget nämns Marcus Aurelius och Seneca, och bland diktare som odlat de goda gärningarnas filosofi anförs Rousseau, Fredrik den store, Kellgren och Lidner. Olikheterna mellan dessa gestalter kunde ha gjort Landen uppmärksam på att det viktiga är hur välgörenheten motiveras. För Fredrik den store liksom för Seneca motiveras välgörenheten av förnuftet. Att tala om »samma häftiga rousseauanska medkänsla» hos Kellgren och Lidner (s. 73) är en förenkling. Välgörenhet baserad på förnuftsskäl och på känslor är inte samma sak.

Var står Adlerbeth? Landen har framhållit det förnuftsmässiga: i Alexis' minne prisas »en osentimental välgörenhet utan tårar och stödd på plikt

och dygd» (s. 73). Men man kunde lika väl ha visat på Germanicus, som leds av »ädel ömhets drift», som »de förtrycktas öde lisar, / Och rörs af deras tårars flod». Om Germanicus är en stoisk hjälte så är han en sentimental stoiker – begreppet stoicism tycks då ganska urvattnat.

»Också patrioten Adlerbeth har hämtat hög inspiration från de stoiska filosoferna» (s. 74). Att hänföra Adlerbeths patriotism och hans frihetsnit (s. 75) till stoiskt inflytande förefaller överflödigt i 1700-talets Sverige. Snarare har Adlerbeth liksom så många andra velat ge auktoritet åt sina tankar genom att hänvisa till de Gamle. Vi rör här ett fundamentalt komparativt problem: har Adlerbeth influerats av romarna eller har han hos dessa känt igen och därför gärna citerat tankar han själv redan hyste. Att man läste stoiska auktorer är naturligtvis ingen förklaring till eller orsak till gustavianernas inställning – vi måste istället fråga oss vad som i denna tid aktualiserade stoiska idéer.

Kellgren ville ersätta den kristna katekesen med en »förnuftig och moralisk Cateches» av stoiskt märke (s. 75). Här vore platsen att pröva Adlerbeths katekes: hans moral är lika mycket kristen som stoisk. Överhuvudtaget underskattar Landen Adlerbeths motsättning till antikristna stoicismen. Han har själv visat på Gyllenborgs och Kellgrens snarast antikristna exempel. »Hvad Gud behöfs? Han har sig sjelf», skriver den senare i *En stadig man*. Också Adlerbeth talar i *Samvetet om »en stadig man»* som går ensam i öknen, men han följer »stjärnan strålande ur skyn». Landen påpekar att Iussymbolen har hemortsrätt i stoisk filosofi och kommenterar: »Det är detta ljus om leder den dygdige både i Adlerbeths *Samvetet* och i Kellgrens *En stadig man»* (s. 78). Men stjärnan som leder den vandrande i öknen måste ge den bibliskt beläste helt andra associationer. Och dikten slutar med tanken på paradiset. Man ser här nackdelen med Landens ovilja att diskutera komparationens problem. Likhet i detaljer kan dölja fundamentala olikheter i helhetssyn. Landen lyckas inte avgränsa Kellgrens ljus från Adlerbeths.

För att sammanfatta: läsningen av stoiska författare kan ha nyanserat Adlerbeths syn på moraliska problem. Men till de ständigt återkommande moraliska kraven hos Adlerbeth behöver ingen antik förebild sökas: hjälp din nästa, gagna fosterlandet, fly lasten. Grafskriftens författare har här känt igen traditionella, kristna bondedygder. Efter raden »Du visste göra hvar man rätt» följer: »Och frukta Gud och Kungen ära». Det är bondens »korta sedolära».

En av avhandlingens alltför sällsynta sammanfattning rör Adlerbeths religiösa utveckling. »I sin profana diktning», menar Landen, »visar han . . . konstant upp en tämligen vag religiositet då han berör trosfrågor» (s. 151). Uppfattningen att

Adlerbeths religion är »sval», att hans gudsbegrepp är »vagt» går som ett ledmotiv genom avhandlingens. Före de sena årens psalmdiktning skulle han knappast lägga »någon djupare religiös känsla i dagen» (s. 153).

Lägger man sida vid sida alla religiösa spekulationer i Adlerbeths diktning undrar man om inte Landen kommit att underskatta skaldens religiositet. Gång på gång återkommer Adlerbeth till temat: vörda Gud, glöm inte att förnuftet inte kan ersätta religionen. Hans språkbruk är också starkt bibliskt färgat, något som Landen, vilken hellre gör jämförelser med Diderot, Pope, Fredrik den store och Hume än med den näraliggande Bibeln, knappt tycks ha observerat. De rader ur dikten *Okunnigheten*, som för Landen in på associationer till Hume (s. 145), ansluter sig väl till Psaltaren (139: 16–17) och Predikaren (11: 5). Att Gud döljer sig i dimmor är den vanliga formuleringen i Psaltaren. I stället för att knyta an orden om gudens »dolda kraft» till Humes essäer kunde Landen ha erinrat om hur Knut Fredlund i en uppsats om Leopolds Den fördolde Guden visat på paralleller Jesaja 45:15. Åtskilliga andra bibliska anspelningar kunde nämnas.

Det bibliska inslaget i Adlerbeths diktning ligger förvisso inte bara på formuleringarnas ytliga plan. Efter en genomtänkt och kunnig detaljanslys av dikten Sömmen konstaterar Landen att dikten utmynnar i »en ganska vag religiös stämning» (s. 149). Han ser bort från att hela dikten är underordnad Adlerbeths övertygelse att detta liv bara är en skugga av det eviga livet i himlen. Raderna om dagens gryende som vaknandet till himlens salighet har ett motstycke i *Romarbrevet* 13: 11. Diktens avslutning är en klar bekännelse till religionen: tron att Gud finns är grunden för vårt liv och utan denna tro är allt meningslöst. Vi befinner oss här långt ifrån deisternas svala erkännande att det finns en Gud som man inte behöver bry sig om.

Ärkebiskopen Uno von Troil bedömde förmodligen Adlerbeth rätt då han ville räkna skalden till dem »som jemte den finare poetiska smaken hafva ömhet för religion» (s. 33). Dikterna i *Poetiska Arbeten* kan ses som ett försvar för religionen mot upplysningens anstormning. Återigen kan vi se Adlerbeth konsekvent hålla fast vid en ståndpunkt som för honom i motsats till de radikala kretsarna.

En alltför stor försiktighet har ibland hindrat Leif Landen att se viktiga sammanhang och att klart visa hur Adlerbeth tog ställning i de frågor som upplysningen aktualiserat. Mycket hos skalden kan ses mot bakgrund i hans kulturkonservativa ursprung. Han är skeptisk mot förnuftet, han misstror vetenskapen, hans dygdelära har kristen bas och kan i sin stränghet ibland verka puritansk. Hans position ser vi då vi jämför honom med

Kellgren, som i Sinnenas förening gör sinnligheten till en dygd, som i Mina löjen förnekar alla auktoriteter och i Våra villor ifrågasätter alla värden. Eller med en Leopolds för hovlivet välanpassade moralism: »Var sträng i tänkesätt, men len och ljuf i seder.»

Den bild av Adlerbeth som Landen tecknar hade fått större skärpa om han dragit paralleller till kollegan och vännen Nils von Rosensteins avhandling Om upplysningen. I Historiska Anteckningar betecknar Adlerbeth boken som »odödlig» men han kan inte ha gillat den. Ett intressant faktum är att Adlerbeth och Rosenstein i sina brev undviker ömtåliga debattfrågor. En jämförelse visar tydligt Adlerbeths konfliktsituation i förhållande till den gustavianska omgivningen:

Rosenstein polemiserar mot åsikten att människorna varit lyckligast då de varit minst upplysta, mot att natur ska gå före konst, mot dem som menar att kärlek till fosterlandet, lydnad för lagarna, dygd och seder är nog – allt detta måste ha sårat eller oroat författaren till skaldebrevet och Grafskrift öfver en Bonde. Rosenstein tror på framskridandet och menar att greker och romare stod under den moderna upplysta människan i utveckling – Adlerbeth ser tillbaka och finner sina ideal i Demostenes, Cato och Vergilius. Rosenstein försvarar liksom encyklopedisterna äre-känslan – Adlerbeth ser däri blott vanitas. (Här hade varit platsen att anknäta till Delblancs avhandling Åra och minne.) Rosenstein ser i medelklassen idealet, inte i det »lägre» folket – Adlerbeth idealiserar bonden.

Skaldebrevets diktare, som formulerat raden »Man Snillet blänka såg, men sederna försvunno», bör ha känt sig träffad av Rosensteins utfall: »Må då mörkrets försvarare en gång upphöra att säga, det en rätt dygd kan gifvas utan upplysning!» Författarna till Om upplysningen och till Ljusets fiender kunde förstå varandra – Adlerbeth måste ofta ha känt sig stå utanför.

Kritiken i det föregående har riktat sig mot Landens ovilja att försöka positionsbestämma Adlerbeth. Det är recensentens mening att en mer finslipad komparationsmetod skulle kunnat leda ganska långt mot en sådan bestämning, och att avhandlingen därav skulle fått en stadga och en linje som man nu saknar. Också bedömningen i detaljfrågor skulle därigenom ibland ha fått andra nyanser. Men den som förgäves söker den stora linjen måste erkänna att Leif Landens avhandling har sitt stora värde inte bara i punktbelysningarna. Det är vid behandlingen av detaljproblemen, vid tolkningen av och kommentarerna till de enskilda textställena, som Landens suveräna kunnighet bäst kommer till sin rätt, men sådana kommentarer sväller i avhandlingen inte sällan ut till små essäer som klarlägger väsentliga frågor. För kommande

forskning i gustaviansk litteratur kommer avhandlingen om Adlerbeth att vara till stort gagn. Den som skrivit en användbar bok kan vara nöjd med sin insats.

Bengt Lewan

Håkan Kjellin: *Talkative Banquets. A Study in the Peacockian Novels of Talk.* (Stockholm Studies in History of Literature 14.) Sthlm 1974.

Thomas Love Peacock skrev sina sju små humoristiska romaner mellan åren 1815 och 1860. Litteraturhistorikern minns honom även för hans vänskap med Shelley. Det är vanskligt att säga vad de kan ha betytt för varann, men man kan i varje fall hävda att Peacock stimulerade Shelley till förnyade antikstudier. 1820 skrev han en överlägset-ironiskt hållen essä *The Four Ages of Poetry* med udd mot samtiden. Läste man essän rakt fram kunde den ses som ett angrepp på romantikens lyrik, och Shelley animerades till sin svarsskrift *Defence of Poetry*. Peacocks relationer till Shelley hade i sig garanterat att hans namn inte glömts bort. Med sina romaner har han därtill inrangerat sig bland Englands många minor classics.

Det är endast i brist på en bättre beteckning som man vill karakterisera Peacocks berättelser som romaner. Intrig och personteckning är gjorda med en utstuderad nonchalans, och romanerna består på ett demonstrativt sätt av samtal, som dessutom gärna är utan den minsta betydelse för den egentliga handlingen.

Håkan Kjellins berättartekniska studie om Peacocks romaner tar just sikte på samtalen. De skilda typerna av dialog ställs mot varandra och mot den övriga textmassan. På detta sätt vill Kjellin komma åt de olika romanernas särdrag.

Peacocks romaner undergår en smärre förändring. I de tidigare är tonen övervägande satirisk, i de senare gör sig en godlynt komediton alltmer märkbar. Detta noterades redan av samtiden; tidigast i den allra första Peacock-essän som publicerades 1839 i *Edinburgh Review*. När Kjellin tar upp denna förändring använder han något tvekydigt uttrycket »my hypothesis» men avser, som han uttryckt vid disputationen, därmed endast den tes som avhandlingen bygger på. Han konstaterar att förändringen är tydligt märkbar vad beträffar intrigerna och personschildringarna. Avhandlingens syfte är då att undersöka vilken roll berättartekniken härvidlag spelar.

Kjellin skiljer för den skull mellan sådan text som har betydelse för själva intrigen och sådan som inte har det. Därefter kombinerar han detta med att ställa de skilda typerna av dialog mot den övriga textmassan och kan på detta sätt ingående notera förändringarna mellan de olika romanerna.